

УДК 378.147:159-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.52.2023-2.2>

ДУБ Віра – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (viruneja@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5621-3134>

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. Суспільний запит ставить високі вимоги до професійної підготовки майбутніх психологів. Однією з актуальних проблем є становлення професійної культури майбутнього фахівця. У статті аналізуються ціннісні орієнтації та смисли як детермінанти професійної культури майбутніх психологів.

Здійснено теоретичний аналіз поняття «професійна культура». Вказано, що існують розбіжності в думках учених на трактування даного феномену. Констатовано, що рівень сформованості професійної культури визначає ступінь готовності індивіда до діяльності у професії.

У контексті нашого дослідження визначено, що професійна культура проявляється у спосіб організації, розвитку та реалізації професійної діяльності на основі аксіологічних засад.

Визначено, що роль ціннісних орієнтацій у процесі формування професійної культури полягає в тому, що ціннісні орієнтації детермінують професійну поведінку, забезпечуючи її зміст та спрямованість. Зазначено, що на рівень розвитку професійної культури майбутніх психологів буде впливати інтеграл професійної цінності майбутніх фахівців, що складається з особистісної аксіосфери, професійної аксіосфери, соціальної аксіосфери.

Встановлено, що асимілюючи та перетворюючи цінності, студент будує власну систему цінностей, на основі якої виробляє особистісно-професійну концепцію професійної культури та сенсу професійної діяльності.

Вважаємо, що професійна культура та ціннісні орієнтації є взаємодоповнюючими утвореннями, оскільки формуються під впливом одна на одну, визначають не лише пізнавальні інтереси особистості та професійні інтереси, а й зумовлюють світоглядні настанови, загальне життєве кредо. Оскільки професійна культура майбутнього психолога починає формуватися під час навчання, то припускаємо, що на її формування впливають також і цінності університетської освіти.

Підсумовано, що цінності та смисли у професійній культурі виступають регуляторами поведінки та взаємовідносин майбутнього психолога у системі «психолог – клієнт».

Ключові слова: професійна культура, ціннісні орієнтації, смисли, професійна підготовка, майбутні психологи.

DUB Vira – Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (viruneja@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5621-3134>

VALUE-SEMANTIC ORIENTATIONS AS DETERMINANTS OF THE FUTURE PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONAL CULTURE

Abstract. Public demand sets high demands on the professional training of future psychologists. One of the urgent problems is the formation of the professional culture of the future specialist. The article analyzes value orientations and meanings as determinants of the professional culture of future psychologists.

A theoretical analysis of the concept of 'professional culture' has been carried out. It is indicated that there are disagreements in the opinions of scientists on the interpretation of this phenomenon. It has been established that the level of formation of professional culture determines the degree of readiness of an individual for activity in the profession.

In the context of our research, it has been determined that professional culture is manifested in the way of organization, development and implementation of professional activity based on axiological principles.

It has been determined that the role of value orientations in the process of formation of professional culture is that value orientations determine professional behavior, ensuring its content and orientation. It has been noted that the level of development of the professional culture of future psychologists will be influenced by the integral of the professional value of future specialists, which consists of the personal axiosphere, professional axiosphere, and social axiosphere.

It has been established that by assimilating and transforming values, the student builds his own value system based on which he develops a personal and professional concept of professional culture and the meaning of professional activity.

We believe that professional culture and value orientations are complementary formations, as they are formed under the influence of each other, determine not only the cognitive interests of the individual and professional interests, but also determine worldview guidelines, the general life credo. Since the professional culture of the future psychologist begins to form during training, we assume that its formation is also influenced by the values of university education.

It has been concluded that values and meanings in professional culture act as regulators of behavior and relationships of the future psychologist in the 'psychologist-client' system.

Key words: professional culture, value orientations, meanings, professional training, future psychologists.

Постановка проблеми. Велика затребуваність та зростання кількості звернень до психолога, зростання пріоритету людського фактору, зростання конкуренції на ринку праці, підвищені вимоги до випускників ВНЗ актуалізують проблему професіоналізму майбутніх фахівців, особливо такої його складової, як професійна культура. Крім того, специфіка та особливості роботи психолога лише додають важливості даному питанню.

Професійна підготовка майбутнього психолога під час навчання у вищому навчальному закладі передбачає формування у нього такого важливого утворення, як професійна культура, яка транслюється через взаємодію і спілкування у системі «людина – людина». Формування особистості з високим рівнем загальної та професійної культури, яка здатна до активного утвердження своєї позиції у професійній діяльності, є невід'ємною та важливою умовою й вимогою вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх психологів. Професія психолога, будучи особливим видом діяльності, вимагає від майбутніх фахівців не лише професійних знань, але й особливої структури світогляду, певних особистісних якостей, системи цінностей у центрі якої є людина, її життя та здоров'я. Успішність професійної діяльності залежить значною мірою від того, наскільки особистість з її індивідуально-психологічними особливостями відповідає вимогам майбутньої професії, наскільки повно майбутній фахівець сприймає вимоги, цінності, норми та правила поведінки, притаманні для професійного середовища. Саме цінності є показником реалізації професійної культури психолога.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Дослідження актуальних питань професійної культури майбутніх фахівців мають різновекторний характер, адже саме поняття «професійна культура» системне та багатоаспектне. Воно тісно пов'язане з поняттям «професія», «психологічна професійна культура» та формується у процесі професійної підготовки. Проблемою професійної культури фахівців у різних галузях займалися такі відомі науковці, як Г. Балл, Є. Клімов, В. Зінченко, С. Максименко, В. Рибалка, Н. Чепелева, які диференціюють поняття «культура фахівця» та «професійна культура». Культура фахівця розглядається ученими як рівень та якість оволодіння професійними вміннями й навичками. Поняття «професійна культура» розуміється ширше, як стиль мислення та поведінки людини у професійній діяльності, котрий детермінується загальним розвитком особистості в результаті її професійного становлення. О. Кравченко, В. Семиченко, В. Сластьонін, В. Тушева розглядають професійну культуру крізь призму категорії «цінність», ієрархію та структуру ціннісного світу. П. Сорокін

розуміє професійну культуру як універсальну систему професійних знань та цінностей, які регулюють професійну діяльність. В контексті нашого дослідження важливими є положення про цінності як ядро розвитку особистості З. Карпенко, розуміння учасників освітнього процесу як активних ціннісно-мотивованих суб'єктів Г. Радчук. З аксіогенетичних позицій професійний розвиток майбутніх психологів розглядає Т. Яценко. Характеристику аксіологічної моделі сучасної професійної підготовки майбутніх психологів описує В. Волошина. Ученими активно досліджується проблема аксіологічних засад розвитку майбутніх фахівців.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження, визначити місце та роль ціннісних орієнтацій у становленні професійної культури майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна культура майбутнього фахівця – це показник його професіоналізму. Оволодіння професією сприяє соціальному самоствердженню особистості, розкриттю її власних сил і всебічному розвитку. Критеріями та показниками розвитку професійної культури є рівень взаємозв'язку цілісності, моральності, професіоналізму, особистісної та соціальної зрілості.

У психолого-педагогічній літературі немає єдиного універсального підходу до розуміння поняття «професійна культура». В. Гріньова тлумачить професійну культуру як певний рівень оволодіння професією, певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої культури особистості (Гріньова, 2001).

Українська дослідниця професійної культури С. Ісаєнко розглядає професійну культуру як «цілісне особистісне утворення, сутністю якого є діалектичний зв'язок усіх елементів культури індивіда, яке динамічно та нелінійно розвивається, специфічно проявляючись у сфері професійної діяльності та спілкування» (Ісаєнко, 2009, с. 28).

Важливого значення професійна культура набуває при підготовці психологів, професійна діяльність яких пов'язана з людьми і впливає на людей. Розглядаючи важливість проблеми професійної культури в руслі професійної підготовки майбутніх психологів, учені вживають поняття «психологічна професійна культура». Так, на думку Н. Чепелевої, психологічна культура майбутніх психологів передбачає формування психологічного мислення, уміння оперувати знаннями в процесі аналізу психологічних ситуацій, уміння приймати рішення в ситуаціях професійної діяльності, уміння аналізувати свою власну поведінку та якості (Чепелева, 1999). Таким чином, рівень сформованості професійної культури визначає ступінь готовності індивіда до діяльності у професії.

Розглядаючи професійну культуру в контексті підготовки майбутніх психологів, розглядаємо даний феномен як спосіб організації, розвитку та реалізації професійної діяльності на основі аксіологічних засад.

На думку В. Рибалка (Рибалка, 2004, с. 114), професійна культура розуміється як зовнішньо та внутрішньо детермінований рівень оволодіння, використання та функціонування професійних цінностей, якими є знання, уміння, навички та здібності до ефективної психологічної діяльності. Важливим у професійному становленні майбутнього психолога є емоційно-ціннісний компонент професійної культури, який включає в себе спрямованість, мотиваційну адекватність, орієнтацію на пізнавальні та соціальні мотиви вибору професії, суспільно значущі якості та цінності.

На важливе значення ціннісно-сислової сфери в процесі формування професійної культури майбутнього фахівця вказує Г. Савош. На думку авторки, важливо, «щоб із ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями й завданнями обраної професії, а також були залученими у спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів» (Савош, 2006, с. 29–34). Для майбутнього фахівця цінності є особливо важливі. Їх усвідомлення та подальша реалізація впливають на формування особистості та відчуття такого необхідного та бажаного задоволення від праці. Роль ціннісних орієнтацій та цінностей у процесі формування професійної культури полягає в тому, що ціннісні орієнтації детермінують професійну поведінку, забезпечуючи її зміст та спрямованість.

Потужний ціннісний фундамент є основою роботи психолога, оскільки залучення майбутнього фахівця до культури професії здійснюється саме через її орієнтацію у професійних цінностях та шляхом їх привласнення. Сформована система ціннісних орієнтацій забезпечує позитивне ціннісно-сислове ставлення до майбутньої професії, високу ефективність навчання та праці, творчий підхід до виконання обов'язків, орієнтацію на досягнення та саморозвиток.

В ході формування професійної культури майбутній фахівець з психології актуалізує ті цінності, які мають для нього життєвий і професійний сенс. Таким чином, у його свідомості утворюється образ культурної особистості професіонала як сукупність ідей, установок, цілей, які коригують індивідуальний досвід практики, переживання, переконання, відносини. Асимілюючи та перетворюючи цінності, студент будує власну систему цінностей на основі якої виробляє особистісно-професійну концепцію професійної культури та сенсу професійної діяльності.

Професійна культура фахівця формується на перетині свідомості й діяльності особистості, утворюючи своєрідну «систему координат», новими системними якостями якої є професійні цінності, значення та смисли. На рівні професії цінність є критерієм професійно визнаного в особистості і професійній діяльності. На рівні особистості як суб'єкта діяльності цінність зумовлює орієнтації фахівця в професійному просторі, житті. Перетворені у професійні еталони та стереотипи значення позначаються у формах і правилах професійної поведінки та містять знання про смисл професійної діяльності, цінності та ідеали.

Професійно-цінними поглядами на питання ролі цінностей у становленні майбутніх психологів є упровадження та аналіз інтегралу професійної цінності майбутнього психолога В. Волошиною. Вважаємо, що дане психологічне утворення сприяє формуванню професійної культури майбутніх фахівців, адже воно розвиває професійну самодостатність та само-ефективність майбутнього фахівця, що виявляються у здатності визначати межі свого впливу та зону професійного комфорту, рівень незалежності від стереотипів, здатність використовувати нові й оригінальні засоби для особистісного зростання клієнта і для власної професійної самореалізації. До структурних елементів інтегралу професійної цінності майбутнього психолога авторка відносить особистісну аксіосферу – пізнання й розуміння особистісних якостей та утвердження особистісних цінностей; професійну аксіосферу – розуміння орієнтирів професії, пізнання власних професійних якостей та утвердження професійних цінностей; соціальну аксіосферу – розуміння соціальних орієнтирів, пізнання та розуміння Іншого, пізнання соціальних якостей, утвердження соціальних цінностей; аксіоідентичність – результат інтеграції аксіосфер ціннісної самосвідомості майбутнього психолога (Волошина, 2018, с. 29–36). Вважаємо, що інтеграл професійної цінності майбутніх фахівців буде визначати рівень розвитку професійної культури майбутніх психологів.

Н. Шетеля визначила критерії відбору педагогічних засобів та технологій реалізації аксіологічного підходу у формування професійної культури: «1) створення умов для осмислення цінностей і ціннісних орієнтацій як складових світогляду особистості; 2) сприяння усвідомленню особливої ролі цінностей і ціннісних феноменів для людини і суспільства; 3) забезпечення умов для емоційного переживання певних соціально-значущих цінностей і їхнього переведення на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості; 4) сприяння розкриттю інтелектуального, морального, творчого, професійного потенціалу особистості здобувача освіти; 5) забезпечення реалізації суб'єкт-суб'єктного типу взаємовідносин в освітньому процесі; 6) створення умов для інтегрованих педагогічних (навчальних й виховних) впливів на особистість з метою її особистісного розвитку; 7) сприяння оволодіння здобувачами освіти теоретичними і прикладними ціннісними (аксіологічними) знаннями; 8) орієнтованість на формування професійної культури» (Шетеля, 2022, с. 256).

Цінності в структурі особистості майбутнього психолога – системоутворююче ядро професійної діяльності та внутрішнього світу людини. Професійна культура майбутнього фахівця містить духовний потенціал особистості, емоційні, інтелектуальні та практично-дієві компоненти свідомості. Професійна культура та ціннісні орієнтації є взаємодоповнюючими утвореннями (рис. 1), оскільки формуються під впливом одна на одну, визначають не лише пізнавальні інтереси особистості, а й зумовлюють світоглядні настанови, загальне життєве кредо.

Формування професійної культури особистості відбувається як стихійно, так і шляхом цілеспрямованого зовнішнього та внутрішнього впливу на особистість. З одного боку, це відбувається через створення сприятливих психологічних умов для діалогічно орієнтованого спілкування викладача та студента, метою якого є розвиток структурних компонентів психологічної культури майбутнього психолога, з другого боку – через розвиток у студентів мотиваційно-ціннісної сфери та її компонентів, які забезпечують розвиток внутрішніх складових професійного становлення та підвищення рівня самосвідомості протягом фахової підготовки.

Рис. 1. Зв'язок професійної культури та ціннісних орієнтацій

Ціннісно-сміслові орієнтації майбутнього психолога є базовими особистісними утвореннями, котрі визначають їх спрямованість та зміст професійної культури.

Професійне становлення особистості майбутнього фахівця іноді супроводжується періодичним виникненням зовнішніх та внутрішніх суперечностей, під впливом яких відбувається зміна вектора розвитку особистості, в тому числі й ціннісно-сміслового. Особливості системи цінностей майбутнього фахівця є провідним чинником, котрий сприятиме ефективному оволодінню професією. Однією з таких особливостей є цілісність системи цінностей. Невизначеність у цінностях, відмінності між цінностями-пріоритетами та цінностями-намірами, розмиті цінності будуть причиною внутрішніх особистісних суперечностей, що у подальшому позначиться й на особистісній стійкості майбутнього психолога-фахівця.

Отже, ціннісно-сміслова сфера є основою для професійної культури майбутніх психологів. А такі особистісні компетентності та професійні здатності зумовлюють зрілість професійної культури. Цінності та смисли у професійній культурі виступають регуляторами поведінки та взаємовідносин майбутнього психолога у системі «психолог – клієнт».

Таким чином, можемо стверджувати, що професійна культура майбутніх психологів – це здатність до реалізації професійних обов'язків, професійного та особистісного розвитку на аксіологічних засадах. Тому процес професійної підготовки майбутніх психологів на етапі навчання у закладі вищої освіти обов'язково повинен враховувати їх ціннісно-орієнтаційну складову. Вона визначає ставлення до себе як до майбутнього фахівця, відображає бачення себе в професійному середовищі, а тому є визначальним чинником формування професійної культури.

Висновки. Теоретичний аналіз даної проблеми вказує на важливість аксіологічної складової частини у професійній культурі майбутніх психологів. Професійна культура майбутніх психологів формується на етапі професіоналізації під час навчання у закладі вищої освіти, який повинен включати ціннісну складову. Вважаємо, що сформована система ціннісних орієнтацій є основою для формування професійної культури майбутніх психологів. Професійна культура – це не просто механічне відображення професійної діяльності, вона також тісно пов'язана з образом «Я» та «Я-концепцією» майбутнього фахівця, смислами, які породжуються в процесі підготовки. Саме тому професійна культура фахівця – це «дзеркало», у якому відображаються особистісно-професійні якості людини та її ціннісно-сміслові орієнтири. Наявність відповідних цінностей і смислів забезпечує сумлінне та відповідальне ставлення до майбутньої професії, спонукає особистість до саморозвитку, творчого пошуку, буде у свідомості модель належного у фаховій діяльності, що проявляється в такому інтегральному утворенні, як професійна культура.

Подальші наукові пошуки передбачають дослідження та аналіз уявлень студентів про професійну культуру психолога.

Література

- Волошина В. В. Аксіологічна модель сучасної професійної підготовки майбутніх психологів. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія : Психологія)*. 2018. № 3(62). С. 29–36.
- Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 45 с.
- Ісаєнко С. А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мов : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 227 с.
- Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2009. 512 с.
- Радчук Г. К. Психологічні засади професійного аксіогенезу особистості. *Психологія особистості*. 2012. № 1. С. 138–150.
- Рибалка В. В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників : метод. рекомендації. Київ : АПН України, 2004. 25 с.

- Савош Г.** Особистісно орієнтоване виховання – нова освітня філософія. *Вища освіта України*. 2006. № 1, додаток. С. 29–34.
- Шетеля Н. І.** Засоби практичної реалізації аксіологічного підходу у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі культури і мистецтв. *Іноватика у вихованні*. 2022. Випуск 15. С. 254–262.
- Чепелєва Н. В.** Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика. *Актуальні проблеми психології*. Київ : Інститут психології АПН України, 1999. С. 271–279.

References

- Voloshyna V.** (2018). Aksiologichna model' suchasnoyi profesiyanoi pidhotovky maybutnikh psykholohiv [Axiological model of modern professional training of future psychologists]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka (Seriya : Psykholohiya) – Pedagogical process: theory and practice (Series : Psychology)*, 3, 29–36 [in Ukrainian].
- Hrynova V.** (2001). Formuvannya pedahohichnoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya: teoretychnyy ta metodychnyy aspekty [Formation of pedagogical culture of the future teacher: theoretical and methodological aspects]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Isayenko S.** (2009). Formuvannya profesiyanoi kul'tury u studentiv inzhenerno-tekhnichnykh spetsial'nostey zasobamy inozemnoyi movy [Formation of professional culture among students of engineering and technical specialties by means of a foreign language]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Karpenko Z.** (2009). Aksiologichna psykholohiya osobystosti [Axiological psychology of personality]. Ivano-Frankivs'k : Lileya NV [in Ukrainian].
- Radchuk H.** (2012). Psykholohichni zasady profesiyoho aksiogenezu osobystosti [Psychological principles of professional axiogenesis of personality]. *Psykholohiya osobystosti – Personality psychology*, 1, 138–150 [in Ukrainian].
- Rybalka V.** (2004). Psykholohiya profesiyoho samovyznachennya dlya zdorovykh starshoklasnykiv [Psychology of professional self-determination for healthy high school students]. Kyiv : APN of Ukraine [in Ukrainian].
- Savosh H.** (2006). Osobystisno oriyentovane vykhovannya – nova osvithna filosoфиya [Personally oriented education – a new educational philosophy]. *Vyscha osvita Ukrayiny – Higher education of Ukraine*, 1, 29–34 [in Ukrainian].
- Shetelya N.** (2022). Zasoby praktychnoyi realizatsiyi aksiologichnoho pidkhodu u sferi profesiyanoi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u haluzi kul'tury i mystetstv [Means of practical implementation of the axiological approach in the field of professional training of future specialists in the field of culture and arts]. *Innovation in education*. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*, 15, 254–262 [in Ukrainian].
- Chepelyeva N.** (1999). Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика [Formation of professional competence in the process of university training of a practicing psychologist]. *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology*. K. : Instytut psykholohiyi APN Ukrayiny, 271–279 [in Ukrainian].